

CUMA SELÂMLIĞI

Sultan
Reşad'ın
Dolmabahçe'de
bir cuma
selâmlığı

lerindeki arzu halleri uzattıklarını, bunları solakların topladığını, Türk, yahudi, hristiyan herkesin bu cuma selâmlığını bir fırsat bildiğini kaydetmektedir. Nitekim Türkçe öğrenmek üzere İstanbul'a gelen İsveçli diplomat Gustav Celsing, Eylül 1711'de Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa aleyhine düzenlediği şikâyetnâmeyi yeniçerileri aşarak o sırada camiye gitmekte olan III. Ahmed'e takdim etmişti (Beydilli, TD, sy. 34, s. 252-253). XIX. yüzyılda Charles C. Frankland da "Hükümdara Arzuhal Sunma" başlığı altında aynı konuyu anlatmaktadır (*Travels to and from Constantinople*, I, 204-205).

Halkın genellikle şikâyetçi olduğu sadrazam, yeniçeri ağası ve diğer üst seviyedeki yetkililer, zaman zaman belirli yerlere yerleştirdikleri adamları ile halkın cuma selâmlığında padişaha ulaşmasına engel oluyorlardı. Bu durumda halk, bütün çabalarına rağmen dilek ve şikâyetini hükümdara sunamazsa uzaktan bir paçavrayı veya hasır parçasını yakarak uzunca bir sopa üzerinde tutmak (hasır yakmak) suretiyle şikâyetleri olduğunu hükümdara gösterirdi; doğrudan hükümdara bağlı olan görevliler de bu kimselerin padişahla görüşmesini sağlıyorlardı.

XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren cuma selâmlığında halkın arzu hallerinin hükümdara ulaştırılmasında daha pratik bir yol benimsenmiştir. Camide saf lar arasında dolaşan padişaha (saraya) bağlı görevliler arzu halleri toplar, "ma'rûzât-ı rikâbiyye" adı altında özetlerini sunar, hükümdarın bu husustaki iradelelerini de not ederlerdi.

Cuma selâmlıkları zaman zaman padişahlara suikast yapmak veya olay çıkarmak isteyenler için de bir fırsat teşkil etmiştir. Nitekim 10 Temmuz 1792

tarihinde III. Selim'e Ayasofya'da, 21 Temmuz 1905'te de II. Abdülhamid'e Hamidiye Camii'nde cuma selâmlığı sırasında başarısız suikast girişimlerinde bulunulmuştu.

Padişahların dışında, sancak beyi olarak taşrada bulunan Osmanlı şehzadeleri, beylerbeyi ve sancak beyi gibi yöneticilerin de cuma namazına gidiş ve gelişleri belli merasimler içerisinde olur, bu sırada halk sözlü ve yazılı çeşitli müracaatlarda bulunurdu. Bunlara da kaynaklarda bazan cuma selâmlığı denilmiştir.

Osmanlı döneminde son cuma selâmlığı, Halife Abdülmecid Efendi'nin 29 Şubat 1924'te kıldığı namaz sırasında olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 49.435; BA, İrade-Dahiliye, nr. 38.202; BA, Cevdet-Saray, nr. 576, 2215, 3289; İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, I, Defter, s. 11-112; Selânikî, *Târih* (İpsirli), II, 440, 463, 568; Koçi Bey, *Risâle* (Danışman), s. 147; *Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556* (trc. A. Kurutluoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 99-100; III. Selim'in *Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruzname* (haz. Sema Arıkan), Ankara 1993, tür.yer.; Câbi, *Târih*, İİ Ed.Fak. Tarih Seminer Kitaplığı, vr. 304^{a-b}, 370^b; Ch. C. Frankland, *Travels to and from Constantinople in the Year 1827 and 1828*, London 1829, I, 204-205; Cevdet, *Târih*, V, 259; Tahsin Paşa, *Abdülhamid'in Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, s. 19; *Türkiye Maarif Tarihi*, III, 1052-1058 (haşiye); Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, tür.yer.; a.mlf., *Kapıkulu Ocakları*, I, 518, 528; Danışmend, *Kronoloji*, IV, 348-350; Kemal Beydilli, "Stephan Gerlach'ın *Rûznâme*'sinde İstanbul", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, 29 Mayıs - 1 Haziran 1988, *Bildiriler*, İstanbul 1989, s. 89-90; a.mlf., "Ignatius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan)", TD, sy. 34 (1984), s. 252-253; Mehmet İpsirli, "Osmanlılarda Cuma Selâmlığı", *Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 459-471; Pakalın, I, 304-308.

MEHMET İPSİRLİ

CUM'A SÜRESİ

(سورة الجمعة)

Kur'an-ı Kerim'in
altmış ikinci sûresi.

Medine devrinde, muhtemelen hicretin birinci yılında nâzil olmuştur. Süleyman b. Yesâr'dan Mekkî olduğuna dair bir rivayet nakledilirse de Buhârî, Müslim ve diğer kaynaklarda yer alan hadisler, ayrıca sürenin muhtevası onun Medine olmasını gerektirir; âlimler çoğunluğunun görüşü de budur. Âyet sayısı on bir olan sürenin fâsılları (م ن) harfleridir. Adını, cuma namazı için ezan okunduğunda camiye gitmeyi emreden 9. âyetinden alır.

Sürenin nüzül sebebine, 11. âyette yer alan, "Onlar bir ticaret ya da bir oyun ve eğlence gördükleri zaman ona akın ettiler ve seni ayakta bıraktılar" ifadesiyle işaret edilmiştir. Kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber bir cuma günü hutbe okurken dışarıdan gürültüler ve davul sesleri duyulur (o günün geleneklerine göre kervanların gelişi davul çalınarak ilân edilirdi). Bunun üzerine birçok sahâbi mescidi terk edip sesin geldiği tarafa doğru gider; bu durum mescitte on iki kişiyle kalan Hz. Peygamber'i çok üzer. Söz konusu kervan Şam tarafından geliyordu ve o yıl Medine'de büyük bir kıtlık hüküm sürdüğünden daha çok zahire ve yiyecek taşıyordu. Kervanın Dihye el-Kelbi'ye ait olduğu rivayet edilmekle birlikte (Fahreddin er-Râzî, VIII, 208) bunun gerçeğe uymadığı ve âyetin Câbir b. Abdullah'ın kervanı hakkında nâzil olduğu belirtilmektedir (İbn Kesir, IV, 367; Elmalılı, VI, 4992). Konu ile ilgili bu ve benzeri rivayetler sürenin nüzül sebebiyle birlikte nüzül yılına da ışık tutmaktadır. Çünkü sözü edilen kıtlık hicretten sonra meydana gelmişti. Cuma namazı ise İbn Sa'd'ın rivayetlerine bakılırsa (*et-Tabakât*, III, 118, 119) hicretten önce Medine'de kılınmaya başlanmıştı. Ancak bu âyetlerden anlaşıldığına göre sürenin gelişine kadar ashap arasında cami ve cemaat âdâbiyla ilgili bir disiplin henüz teşekkül etmemişti.

Sürenin konusu, peygamber göndermenin ilâhî hikmet ve faydaları, vahyin yol gösterici etkinliği ve cuma namazıyla ilgili bazı hükümlerden ibarettir. Süre, esmâ-i hüsnâdan dört ismin yer aldığı, bundan önce ve sonraki bazı süre-

lerin de benzer ifadelerle ilk âyetlerini teşkil eden bir tesbih cümlesiyle başlar. Daha sonra Allah'ın ümmî bir kavim içinden peygamber göndermesinin sebepleri ve dolayısıyla peygamberin görevleri açıklanır. Bu görevler, peygamberlerin Allah'ın âyetlerini insanlara okumaları, onları maddî ve mânevî temizliğe teşvik etmeleri, onlara kitabı ve hikmeti öğretmeleridir. Peygamberlerin insanlığa yönelik bu hizmetleri, hem kendi dönemlerindeki insanlara hem de daha sonra gelecek ümmetlere şâmilidir. Sürenin bu konu ile ilgili âyetlerinde peygamberlerin görevleri Hz. Muhammed'in şahsında ifade edildikten sonra önceki ümmetlerden yahudilere gönderilen emirlerin onlar tarafından samimiyetle benimsenmediği ifade edilerek bu tür bir davranış içinde bulunanlar, sırtında Tevrat taşıyan ve tabii olarak onun kudsî muhtevâsından habersiz olan merkebe benzetilmiştir. Tevrat gibi mukaddes bir kitaba sahip bulunduklarını söyleyen ve bu sebeple Allah'ın dostları olduklarını ileri süren yahudilerin samimiyetsizliği vurgulanarak onlara şöyle denilmektedir: "Eğer Allah'ın dostu olduğunuz iddiasında samimi iseniz dostunuza kavuşmak üzere bir an önce ölmeyi temenni etmelisiniz". Kur'an-ı Kerim'in başka âyetlerinde de belirtildiği üzere (bk. el-Bakara 2/94-96) aslında yahudiler, yaratana karşı samimiyetsiz davrandıkları ve O'nun

kullarına zulmettikleri için, ölmeyi ve büyük hesap gününe intikal etmeyi hiçbir zaman arzu etmeyen bir psikolojiye sahiptirler.

Sürenin son üç âyetinde, cuma vakti gelince işi gücü bırakıp camiye gitme, namaz kılınca tekrar işe dönme ve Allah'ın fazlu keremine sığınarak geçim için çalışma emredilmiş, mâbed içinde olduğu gibi mâbed dışında da Allah'ı anmanın önemi vurgulanmıştır. Gerçek dindarlığın yalnız mâbed içinde ibadet etmekle elde edilemeyeceğine, dindarın günlük hayatında da Allah'ın unutmaması gerektiğine ve kurtuluşun buna bağlı olduğuna işaret edilmiştir. Aslında bu sonuç kısmı, sürenin başında göklerde ve yerde olan her şeyin Allah'ı zikir ve tesbih ettiğini bildiren ilk âyetle tam bir uyum içindedir. Mademki her şey sürekli olarak Allah'ın yüceliğini dile getirmektedir, öyleyse müslüman da kâinat-taki bu âhenge katılmalı ve Allah'ı zikreden tabiatla uyum sağlamalıdır.

Cum'a süresi, dindarlığın vahye bağlı olmaksızın gerçekleşmeyeceğini, onun kuru bir iddia veya amelsiz bilgiler yığını ile değil bu bilgilerin yaşanmasıyla elde edilebileceğini ortaya koyar. Müminin, Hz. Peygamber'in tanıttığı engin ilâhî rahmet dünyasında kendi kendisiyle, birlikte ibadet ettiği din kardeşleriyle, hatta bütün insanlarla şeref, haysiyet ve uyum içinde yaşaması gerektiğini vurgular.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 313, 370; Buhârî, "Tefsir", 62/1-2, "Büyü", 11; Müslim, "Cum'a", 36-38, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 231; Tirmizî, "Tefsir", 63; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 118, 119; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VIII, 208; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 91-120; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an*, IV, 367; VIII, 141-150; Aynî, *Umdu't-tâhîr*, Kahire 1392/1972, XVI, 88-90; *Tecrid Tercemesi*, III, 3-157; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, IX, 66-67; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4951-4993; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1947, II, 853; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsirü't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, XXVIII, 204-230; Muhammed Mekki en-Nâsirî, *et-Teysir fi ehadîs'i't-tefsir*, Beyrut 1405/1985, VI, 226-235.

EMİN İŞIK

CUMA TATİLİ

(bk. HAFTA TATİLİ).

CUMÂDELÂHİRE

(bk. CEMÂZİYELEVVEL).

CUMÂDELÜLA

(bk. CEMÂZİYELEVVEL).

CUMAH (Benî Cumah)

(بنو جمح)

Kureys kabilesinin
kollarından biri.

Kabileyi, asıl adı Teym olan Cumah b. Amr b. Hüsays (هصيص) b. Kâ'b b. Lüeyy'in oğulları meydana getirir.

Mekke idaresinde söz hakkına sahip olan ve Dârünnedve'de reisleri tarafından temsil edilen Cumahoğulları, "ezlâm" denen fal oklarını koruma görevini yürütüyorlardı. İslâm'ın doğuşu sırasında bu görev Safvân b. Ümeyye'de idi. Bu kabilenin bazı mensuplarının İslâmiyet'i başından beri kabul ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim birinci Habeşistan hicretine katılan ilk müslümanlardan Osman b. Maz'ûn Cumahoğulları'na mensuptu. Buna karşılık Hz. Peygamber'in şiddetli düşmanlarından olan Ümeyye b. Halef, Übey b. Halef de bunlardandı. Daha sonraki dönemlerde Benî Cumah'tan, aralarında Hârûnürreşid zamanında Bağdat'ta kadılık yapmış olan Saîd b. Abdurrahman el-Cumahî, meşhur hadis ve dil âlimi İbn Sellâm el-Cumahî ile Vehb b. Zem'a el-Cumahî'nin bulunduğu meşhur şahsiyetler yetişmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire*, bk. İndeks; Zübeyrî, *Ne-sebü Kureys*, s. 386-400; İbn Hazm, *Cemher*, s. 159-163; Sem'anî, *el-Ensâb*, II, 299-300; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 202; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulâğu'l-ereb*, I, 250; Kehhâle, *Mu'cemü'l-ârab*, Beyrut 1402/1982, I, 202-203.

AHMET ÖNKAL

CUMAHİ

(bk. İBN SELLÂM el-CUMAHİ).

CUMBA

Sivil mimaride dışarıdan görülmeyen sokağa bakabilmek maksadıyla kullanılan kafesli pencere veya binaların cephelerindeki çıkımların üzerine yapılan üstü örtülü, üç tarafı pencereci bir nevi kapalı balkon, meşrebiye (bk. EV).

Cum'a süresinin muhakkak hattıyla yazılmış tezhipli serlevhası ile ilk âyetleri

